

В. І. Вярбіцкая (г. Мінск)

ПЕСНЯ Ё ТВОРЧАСЦІ І. К. КАНДРАЦЬЕВА

Шырока распаўсюджаным жанрам вуснай паэтычнай творчасці, які знайшоў адлюстраванне ў спадчыне І. Кандрацьева, прадстае песня. В.Я. Проп лічыў, што адной з прымет этнічнай культуры з'яўляецца наяўнасць у этнаса спецыфічнай абраднасці і песеннасці з уласцівымі ёй вобразнымі мадэлямі асэнсавання свету, мастацкімі і жанравымі асаблівасцямі, адметнымі ладава-інтанацыйнымі характарыстыкамі. У народнай песні ўвасоблена адлюстраванне ў мастацкай творчасці законаў чалавечай псіхікі і законаў светабудовы. З самага пачатку сваёй літаратурнай дзейнасці І. Кандрацьеў звяртаўся да песні.

У віленскі перыяд творчасці ён перакладае на рускую мову лепшыя беларускія народныя песні, пераважна тыя, якія прадстаўлялі этнаграфічную цікавасць і заключалі ў сабе нешта адметнае, уласцівае выключна беларускай песні. Так, у баладу «Литвинка» ўведзены песенны дыялог дзяўчыны з Нёманам. Адпаведна светапоглядам беларусаў яшчэ з дахрысціянскіх часоў уся прырода імі адухаўлялася. Закаханая дзяўчына звяртаецца да ракі з пытаннем: «Ой, ты, Неман, Неман, / Черный да суровый! / Где литвин мой храбрый, / Статный, чернобровый?» [4, с.78]. Здольнасцю размаўляць з дзяўчынай надзелена і рака, якая распавядае ёй пра гераічную смерць каханага: «Крестоносец смелый / Прискакал в дружину: / Проколот он сердце / Твоему литвину» [4, с.78].

З Богам вядзе размову сейбіт у народнай песні «Зароди, Боженька». Па традыцыі перад пачаткам веснавых палявых работ сяляне звярталіся да Бога з просьбай спрыяць ураджаю: «Зароди, Боженька, яру пшеничку, / Яру пшеничку, ярое жито: / Будут там стебли – самые трости. / Будут колосики, как былинки» [3, с.182].

У дыялагічнай форме, каб падкрэсліць магутнасць ракі, пабудаваны народныя песні «Волга-матушка» і «Вниз по матушке»: «Широко Волга разливалась, / В круты бережки не вбиралась, / Затопила-то Волга берега высокие, / Оставался один часть ракитов куст» [3, с.163].

Прыгажосць прыроды, яе еднасць з чалавекам перадае І. Кандрацьеў не толькі сваім мастацкім словам, але выкарыстоўвае патэнцыял народнай паэтычнай творчасці. У раздзел «Прырода» чытанкі для дзяцей «Искра Божия» пісьменнік уводзіць шэраг народных песень: «Кукушечка», «Сокол», «Соловушка» [3, с.139–141].

Кандрацьева ўражвалі традыцыйныя выразныя сродкі народнай песеннай семантыкі і сінтаксісу: метафары, эпітэты, сімвалы, псіхалагічныя паралелізмы. Па меркаванні паэта, у народных песнях адлюстраваліся ментальныя характарыстыкі народа – арыентацыя на калектыўнасць, а таксама на этнічныя духоўныя каштоўнасці. Гэта адчуваецца ў народнай песні «На Ладогу», у якой падкрэсліваецца магутнасць, веліч калектыўнай дзейнасці: «Подымались добрые молодцы, / Добрые молодцы, люди вольные, / На канавушку на Ладожску, / На работушку государеву» [3, с.94]. Гэта песня спявалася ў народзе з нагоды збору мужчын на разнастайныя работы на Ладажскім канале.

Шырокае выкарыстанне фальклорнага матэрыялу – адметная рыса п'ес, якія напісаны І.Кандрацьевым для народнай сцэны. У яго драматургічных творах важная роля адводзілася песні, якая становілася нярэдка часткай маналога альбо замяняла маналог дзеючай асобы, каменціравала сцэну, складала «адзіны тэкст масавай сцэны» на пачатку ці ў канцы дзеі. Песня з'яўлялася важным кампазіцыйным элементам, адным са сродкаў перадачы эмацыянальнага стану персанажаў, іх настрою, перажыванняў. Так, ужо ў першым вадэвілі «Волостной

писарь, или Где хвост начало, там голова мочало» (1869) драматург для паказу жыцця народа, адметнасці нацыянальнага каларыту ўмела выкарыстоўвае багацце народнай песні. Вадэвіль літаральна насычаны народнай паэтычнай творчасцю, асабліва лірычна-інтымныя сцэны: «Я люблю тебя, добрый молодец. / Не промолвишь так – загублю себя, / Загублю себя: в воду кинуся. / Пусть на дне реки раки красные, / Черви черные сердце выгрузут» [1, с.7]. Песня замяняе асобныя маналогі Дойнікава і Аксюшы ў п'есе «На Плющихе». Напрыклад, свае адносіны да жонкі Дойнікаў выказвае словамі народнай песні «Оседлаю коня»: «Налечу как орел / На жену сейчас. / О, я страшен и зол / Как бича указ!» [2, с.5].

У гэтых адносінах асабліваю цікавасць уяўляюць драмы І. Кандрацьева «Пир Стеньки Разина» і «Смерть Атиллы», у якіх драматызм жыццёвых сітуацый падкрэсліваецца адпаведнымі народнымі песнямі. Так, персідская княжна Земфіра, якую ў палон захапіў атаман Разін, трагічнасць свайго лёсу перадае песняй: «И посреди бушующего моря / Вдруг вырос красный, трепетный тростник. / Из тростника, смерчком, огонь возник, / А из огня, с пучиной буйной споря, / Явился воин страшный. Над водой» [4, с.408]. Большасць маналогаў Ільдзіцы ў драме «Смерть Атиллы» І. Кандрацьеў падае ў форме песні: «Быстрые как вихорь, как полеты птицы, / Яркие как искры в чаше золотой, / Белые как крылья чистой голубицы, / Крупные как слезы любящей вдовицы, – / Брызжут волны моря на берег крутой» [4, с.350].

Песню пісьменнік выкарыстоўвае ў рамане «Салтычиха» пры апісанні звычайў рускага народа ХУІІІ ст., у прыватнасці звычайу праводзіць масавыя публічныя кулачныя бойкі, у якіх бралі ўдзел «иногда народу тысячи по три, по пяти...» [5, с.74]. І. Кандрацьеў удзел маладых

дзяўчат у такіх забавах перадае народнай песняй, якая адлюстравала гэты звычай славян:

«Стой-ка, молодец, обостойся,
Со мной, девицей, пораздорся,
Пораздоривши, поборемся!»
Девка молодца поборола,
На ним синь кафтан замарала,
Шелковый кушак изорвала,
В руках тросточку изломала,
Пухову шляпу долой сбила,
Все кудерочки столочила! [5, с.77–78].

У гэтым жа творы для дапаўнення каларытнага вобраза цыганкі Васілісы аўтар уводзіць у тэкст народную песню на цыганскай мове:

Ай, кэрде же о чайоро
Трин биди глощыны:
Перва беда тэлэ чидя
Пэскире окарбаса,
А о вавир тэлэ чида
Пэскорэ гадиса,
А э трито тэлэ чидя
Пэокирэ ромняса [5, с.123].

Добрае веданне І. Кандрацьевым песеннага фальклору спрыяла стварэнню ўласных песень, якія ён уводзіў у свае разнажанравыя творы. Паэт напісаў шэраг гарадскіх рамансаў, якія вельмі папулярны і ў нашы дні. Рамансы «Очаровательные глазки», «Эти очи – темны очи» былі ў рэпертуары Ніны Дулькевіч, Надзеі Плявіцкай, Ізабэлы Юр'евай, Людмілы Русланавай, Чэслава Немана і іншых вядомых спевакоў. На кандрацьеўскія тэксты пісалі музыку

Г. Залатарэнка, Я. Прыгожы, К. Шклоўскі і іншыя кампазітары. Па меркаванні А.І. Смоліка, І. Кандрацьеў з'яўляецца аўтарам сусветна знакамітай песні «По диким степям Забайкалья» [6, с.4], у якой распавядаецца пра цяжкі лёс вязня і нясцерпны сум па радзіме. Песня гэтая стала настолькі папулярнай, што многія лічаць яе народнай. Традыцыйнае музычна-моўнае вершаскладанне выразна адчуваецца ў значнай колькасці вершаў І. Кандрацьева, пакладзеных на музыку тагачаснымі кампазітарамі.

Паэт не толькі складаў песні і ўводзіў іх у тэкст сваіх мастацкіх твораў. Ён збіраў і запісваў песні беларускія, рускія, быў знатаком народных украінскіх песень. Аб гэтым сведчыць яго зборнік казацкіх, чумацкіх, украінскіх песень, які знаходзіцца ў фондах Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі.

Значэнне песні ў жыцці чалавека паэт перадае ў вершах «Песня ты русская» [4, с.3], «То песни родины моей» [4, с.3–4], «Сила песни» [4, с.4–5]. Ён адзначае наконт песні народнай: «Много сокровищ, что море, / Кроет твоя глубина. / Мощь и разгул на просторе: / Радость, раздумье и горе, – Все не исчерпать до дна!» [4, с.3]. У вершы «То песни родины моей» аўтар сцвярджае, што народная песня – гэтая песня «поля, леса, гор, моря, сел, труда, свободы» [4, с.4].

1. *Кондратьев, И.К.* Волостной писарь, или Где хвост начало, там голова мочало / И.К. Кондратьев. – Вильна, 1869.

2. *На Плющихе* : шутка в 1-м д. / соч. И.К. Кондратьева. – М. : тип. А. Торлецкого, 1877.

3. *Кондратьев, И.К.* Искра Божия: книга для начального чтения / И.К. Кондратьев. – М. : изд. П.И. Щеглова, 1887. – 224 с.

4. *Кондратьев, И.К.* Под шум дубрав : песни, думы, былины, народные сказания / И.К. Кондратьев. – М. : изд. И.А. Морозов, 1898. – 424 с.

5. *Кондратьев, И.К.* Салтычиха / И.К. Кондратьев. – М. : Мир книги: Литература, 2011. – 223 с.

6. *Смолік, А.І.* Падзеі 1812 года ў творчай спадчыне Івана Кандрацьева / А.І. Смолік // Гісторыя і грамадазнаўства. – 2012. – № 8. – С. 3–10.